DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 23.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2016

LIIKKUVA LUKIJA vai LIIKKUVA TEKSTI? Liikemetaforat tekstin ja lukijan suhdetta jäsentämässä

Tuomas HUUMO

Turun yliopisto
thuumo@utu.fi

1. Johdanto

Nykyaikaisten asiatekstien luonteeseen kuuluu, että niihin sisällytetään lukijaa ohjailevaa tekstiä, jonka tehtävänä on pitää lukija informoituna tekstin sisällöstä, asioiden käsittelyn jakautumisesta eri tekstinosien välillä sekä tekstin kokonaisrakenteesta (ks. esim. Luukka 1992). Tekstin alussa tyypillisesti kerrotaan, mitä asioita ja missä järjestyksessä tekstin eri kohdissa tullaan käsittelemään. Tekstin edetessä pitemmälle lukijaa voidaan muistuttaa siitä, mitä asioita on käsitelty jo luetuissa osioissa, miten kulloinkin puheena oleva liittyy aiemmin sanottuun ja mitä vielä lukematta olevat tekstinosat tulevat siihen lisäämään. Tällaista lukijaa ohjaavaa ja opastavaa tekstiä kutsutaan metatekstiksi, ja sen käyttöä suositellaan nykyään esimerkiksi akateemisissa tutkimusjulkaisuissa ja opinnäytetöissä. Metatekstin tapaista lukijan ohjailua esiintyy myös sellaisissa teksteissä, joiden funktiona on esitellä muita tekstejä ja jotka tässä mielessä toimivat niiden metateksteinä. Tällaisia ovat esimerkiksi referaatit, kirjaesittelyt ja -arvostelut.

Metatekstissä ja muita tekstejä esittelevissä teksteissä esiintyy erilaisia kieliopillisin keinoin koodattavia metaforia, joiden avulla tekstiä jäsennetään ja sen etenemistä havainnollistetaan. Esimerkiksi tämän kirjoituksen avauskappaleessa on käytetty ilmauksia, jotka esittävät tekstin lukemisen kuvaannollisesti liikkeenä (metatekstin spatiaalisia metaforia käsittelee mm. Nöth 1996): teksti *etenee* tai lukijaa *kuljetetaan* tekstin *läpi* niin, että kulloinkin *mennään* luettavana olevassa tekstinkohdassa, ja jokin toinen tekstinkohta *tulee seuraavaksi*. Tämäntyyppiset ilmaukset ovat ns. liikemetaforia. Niissä tietynlainen toiminta, tässä tapauksessa tekstin lukeminen, esitetään ikään kuin se olisi liikettä, ja sen kuvaamiseen käytetään ilmauksia, jotka perus-

merkityksessään kuvaavat lokomotionaalista liikettä eli siirtymistä paikasta toiseen. Metaforista liikettä voivat ilmaista sekä liikeverbien tapaiset leksikaaliset ainekset *(mennä, tulla, seurata)* että adpositioiden ja adverbien tapaiset kieliopilliset elementit *(läpi)*. Tekstin liikemetaforissa liikkujana voidaan esittää joko lukija, joka vaeltaa tekstissä alusta loppua kohti, tai teksti itse, joka kulkee lukijan ohi. Jälkimmäisentyyppisessä metaforassa tekstinkohdat voivat esimerkiksi *tulla* lukijan kohdalle, lähempänä tekstin alkua olevat tekstinosat ovat *edellä* ja muut, niitä *jäljempänä* olevat, *seuraavat* niitä.

Tällaiset metatekstien ja lukukokemusta kuvailevien tekstien liikemetaforat muistuttavat paljon ajan liikemetaforia, joita kognitiivisen kielitieteen piirissä on viime aikoina tutkittu aktiivisesti (ks. esim. Lakoff – Johnson 1980; 1999; Evans 2003; 2013; Tenbrink 2007; 2011; Moore 2014). Ajan liikemetaforissa ajan kuluminen esitetään liikkeen kaltaisena ilmiönä. Yhdentyyppisissä liikemetaforissa liikkujana on ajankulun kokeva ihminen, jota kutsutaan kirjallisuudessa yleensä Egoksi. Näissä niin kutsutuissa LIIKKUVAN EGON metaforissa Ego vaeltaa menneisyydestä kohti tulevaisuutta. Esimerkkejä ovat *Lähestymme vuodenvaihdetta, Olemme astumassa uudelle aikakaudelle, Kohta saavutaan jo kevääseen* ja *Jätimme vaikeat ajat taaksemme*. Hieman toisenlaisissa liikemetaforissa Ego esitetään paikallaan pysyvänä ja ajalliset tarkoitteet liikkuvina. Ne lähestyvät Egoa tulevaisuudesta, sivuuttavat hänet ja loittonevat sitten yhä kauemmas menneisyyteen. Esimerkkejä tästä LIIKKUVAN AJAN metaforasta ovat *Joulu on tulossa, Päivät kiitävät ohi* ja *Menneisyyden kauhut etääntyvät takanamme*. Yhteistä LIIKKUVAN EGON ja LIIKKUVAN AJAN metaforille on se, että niissä tulevaisuus sijaitsee yleensä Egon edessä ja menneisyys takana, vaikka onkin hyvä huomata, että kaikki metaforia toteuttavat ilmaukset eivät eksplisiittisesti ilmaise Egon orientaatiota. Selkeimmin orientaatio käy ilmi silloin, kun metaforista merkitystä synnytetään käyttämällä adpositiorakenteita, jotka ilmaisevat sijaintia ns. frontaaliakselilla (edessä – takana; frontaaliakselin käsitteestä suomen kielen kannalta ks. Ojutkangas 2005). Toinen yhteinen piirre LIIKKUVAN EGON ja LIIKKUVAN AJAN metaforille on se, että kummassakin liike paikallaan olevaa osallistujaa kohti edustaa Egon nykyhetken ja tulevaisuudessa sijaitsevan tapahtuman välisen metaforisen etäisyyden supistumista. Vastaavasti liike paikallaan olevasta osallistujasta poispäin edustaa Egon nykyhetken ja menneisyyden tapahtumien välisen metaforisen etäisyyden kasvamista.

On helppo huomata yhtäläisyyksiä ajan ja metatekstin liikemetaforien välillä, sillä lukijan ja tekstin suhde on monella tapaa samanlainen kuin Egon ja ajan suhde. Sekä LIIKKUVAN EGON että LIIKKUVAN AJAN metaforilla onkin vastineensa tekstimetaforissa: voidaan puhua LIIKKUVASTA LUKIJASTA, joka

tekstiä lukiessaan vaeltaa sen alusta kohti loppua, ja LIIKKUVASTA TEKSTISTÄ, joka LIIKKUVAN AJAN tavoin kulkee lukijan ohi. Toisiaan vastaavia ajan ja tekstin metaforia voidaan usein myös ilmaista samoilla kielenaineksilla *(edetä, tulla, seurata, edessä, takana, ohi)*.

Tämän kirjoituksen tavoitteena on verrata ajan ja tekstin metaforia toisiinsa ja selvitellä niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Mikä ajan kokemuksessa ja toisaalta tekstinlukutilanteessa on *edessä* ja mikä *takana*, ja millaisiin käsitteistyksiin ilmaistut suhteet perustuvat? Käyttävätkö metaforat samoja ilmauksia, vai onko niiden välillä eroja? Jaksossa 2 esittelen keskeiset kognitiivisen metaforateorian pohjalta erotetut ajan metaforat ja niiden kieliopilliset ilmaisukeinot suomen kielessä. Jaksossa 3 esittelen samoihin periaatteisiin nojautuvan tekstimetaforien tyypittelyn. Pyrin osoittamaan, että keskeisillä ajan liikemetaforatyypeillä on vastineensa tekstin metaforissa. Toisaalta totean myös, että ajan ja tekstin metaforatyyppejä ilmaisevat kieliopilliset rakenteet, etenkään ns. grammirakenteet (adpositio- ja adverbirakenteet; *grammi*-termistä ks. Svorou 1994), eivät ole täsmälleen samoja. Jakso 4 kokoaa yhteen tarkastelun tulokset.

2. Ajan liikemetaforat ja niiden ilmaiseminen suomen grammirakenteilla

Tässä jaksossa esittelen keskeiset ajan liikemetaforat Kevin Mooren (2014) tyypittelyn mukaisesti. Esittelen myös pääpiirteittäin, millaisilla suomen kielen grammirakenteilla mitäkin metaforaa voidaan ilmaista. Grammit (termi on peräisin Svoroulta 1994) ovat kieliopilliselta funktioltaan vaihtelevia sanoja, joista monet voivat suomessa esiintyä ainakin adposition, adverbin tai verbipartikkelin tehtävissä. Päähuomion kohteena tässä kirjoituksessa ovat ns. projektiiviset grammirakenteet, jotka ilmaisevat muuttujan (suhteutettavan) ja kiintopisteen (suhteutuskohdan) sijaintisuhdetta ns. perusakseleilla (suomenkielinen termi Ojutkankaalta 2005). Perusakseleita ovat edessä – takana, oikealla – vasemmalla ja yllä – alla. Yhdessä akselit muodostavat kolmiulotteisen koordinaatiston, jossa suhteutettavana on muuttuja (se osallistuja, jonka sijaintia ilmaistaan) ja suhteutuskohtana kiintopiste, joka samalla toimii koordinaatiston keskipisteenä. Rakenteen kannalta kiintopistettä koodataan adposition täydennyksellä; muuttujan koodaus taas vaihtelee tilanteittain, ja sen voi vaihtelevasti ilmaista esimerkiksi subjekti tai objekti, tai se voi olla koko lauseytimen kuvaama tilanne (esimerkiksi *Pallo* [MUUTTUJA] *on pöydän* [KIINTOPISTE] *edessä – takana – päällä – alla – oikealla puolella – vasemmalla puolella*).

Aika esitetään liikemetaforissa yleensä lineaarisena ja siten yksiulotteisena. Useimmissa tutkituissa kielissä (yhteenvedon tähänastisesta tutkimuksesta esittää Moore 2016) aika-akselina toimii ns. frontaalinen eli etu–taka-akseli. Niinpä liikemetaforissa yleensä hallitsevat sellaiset grammit, jotka ilmaisevat sijaintia frontaaliakselilla. Esimerkiksi LIIKKUVAN EGON metaforissa grammin kiintopisteenä voi olla (tavallisesti ilmipanematon) Ego, kuten esimerkissä *Tulevaisuus on edessä ja menneisyys takana*. Ego voi kuitenkin joskus olla grammin kiintopisteenä myös LIIKKUVAN AJAN metaforissa: *Kohta tulee eteen uusia ongelmia.* Tyypillisempi kiintopiste LIIKKUVAN AJAN metaforissa lienee kuitenkin ajankohta: *Joulun edellä on paljon kiireitä*. Lisäksi suomessa hyödynnetään ajanilmauksissa toisinaan myös vertikaalisen akselin grammeja *(Ollaan kiireisiä joulun alla, Otetaan torkut aterian päälle),* joita en kuitenkaan tässä käsittele enempää.

Lineaarisuuden ja frontaaliakselin hallitsevuuden lisäksi tärkeä piirre ajan liikemetaforissa on se, että ne perustuvat nimenomaan liiketilanteiden, eivät staattisten sijaintitilanteiden, ilmaisemiseen. Ajan liikemetaforilla kuvataan toisin sanoen tilanteita, joissa muuttuja, kiintopiste tai molemmat liikkuvat. Siksi on syytä kiinnittää erityistä huomiota liikkeen ja staattisuuden opposition ilmaisukeinoihin suomen grammijärjestelmässä. Liikettä ilmaisevia frontaaliakselin grammeja ovat esimerkiksi liikkeen suuntaa kuvaavat *eteenpäin* ja *taaksepäin*, mutta liiketilanteiden ilmaisuun liittyvät myös esimerkiksi molempien osallistujien samansuuntaista liikettä koodaavat *edellä* (sekä *ete*-vartalon suuntasijamuodot *edelle* ja *edeltä*), *perässä* ja *jäljessä,* joiden vastaparina ovat yhden tai molempien osallistujien staattisuutta koodaavat *edessä* ja *takana* (näistä mm. Keresztes 1964; Nikanne 2003; Huumo 2013, 2015; Teeri-Niknammoghadam 2016). Lisäksi esittelen lyhyesti kirjallisuudessa käytyä keskustelua siitä, millaisen viittauskehyksen (Svorou 1994; Levinson 2003; suomesta Ojutkangas 2005) perusteella metaforisen liiketilanteen osallistujille määräytyy etu- ja takapuoli (yksityiskohtainen yhteenveto kansainvälisestä keskustelusta on Bender – Beller 2014).

2.1. LIIKKUVA EGO

LIIKKUVAN EGON metaforassa ajan kulun kokeva ihminen, Ego, kulkee menneisyydestä kohti tulevaisuutta. Tulevaisuuden tapahtumat ovat Egon edessä *(Kuljemme kohti edessä odottavaa talouskriisiä),* menneisyyden tapahtumat hänen takanaan *(Jätimme talouskriisin jo taakse)* ja nykyhetken tapahtumat hänen kohdallaan *(Olemme saapuneet pimeimpään talveen).* Egon 'etupuolen' suuntautuminen kohti tulevaisuutta on LIIKKUVAN EGON

metaforaa hyödyntävissä kielissä yleistä (ks. Moore 2016 ja hänen esittämänsä katsaus). Metaforassa aikaväylällä kulkeva Ego voidaan tällöin ajatella inhimilliseksi olennoksi, jolla on luontainen etupuoli (kasvopuoli), ja tämä kasvopuoli on suuntautunut kohti tulevaisuutta. Tällöin LIIKKUVAN EGON metaforassa esiintyvä etu–taka-orientaatio olisi seurausta ns. luontaisen viittauskehyksen (Levinson 2003; suomen kannalta ks. Ojutkangas 2005) käytöstä. Luontaisessa viittauskehyksessä kiintopisteellä ymmärretään olevan oma, ympäristön tekijöistä riippumaton etu- ja takaosa, jotka juontuvat sen asymmetrisuudesta (esimerkiksi *Pulpetti on oppilaan edessä* 'kasvopuolella'; *Keinu on talon edessä* 'paraatipuolella, jolla talon pääovi on'). Toisaalta liikkuva Ego voidaan ymmärtää mm. Tenbrinkin (2011) ehdottamaan tapaan abstraktimmin, eräänlaiseksi temporaaliseksi pisteeksi tai 'nykyhetkeksi', joka liikkuu aikaväylällä kohti tulevaisuutta. Tällaisella aikapisteellä ei ole luontaista etu- ja takapuolta, vaan frontaaliakselin (etu–taka) asymmetrian voidaan ajatella seuraavan puhtaasti liikesuunnasta ns. liikeviittauskehyksen (ks. Svorou 1994) avulla. Liikeviittauskehyksessä liikkujan etupuoleksi ymmärretään se puoli, jonka suuntaan se liikkuu. Niinpä voidaan sanoa esimerkiksi *Nurmikolla kierivän jalkapallon edessä on pensas* tarkoittaen, että pensas sijaitsee pallon liikeradan mukaisesti asetetulla frontaaliakselilla. Pallolla itsellään ei ole liikesuunnasta riippumatonta luontaista 'etupuolta', joka voisi akselin asettaa. Liikkeen määräämä 'etupuoli' voi olla jopa vastakkainen kiintopisteen luontaiselle etupuolelle, kuten lauseessa *Hevonen peruutti työntäen kärryä edellään* 'kulkusuuntaan nähden etupuolella' (Huumo 2013).

Suomen frontaaliakselia kielentävistä adpositioista esimerkiksi *edessä* ja *takana* (ja niitä vastaavat suuntasijamuodot) ovat tyypillisiä LIIKKUVAN EGON metaforissa. Spatiaalisessa käytössään *edessä* ja *takana* sopivat kuvaamaan tilanteita, joissa muuttuja ja kiintopiste ovat joko molemmat paikallaan, kuten lauseessa *Jakkara on takan edessä,* tai vain jompikumpi niistä liikkuu: *Auto hidasti suojatien edessä* (muuttujana liikkuva auto, kiintopisteenä paikallaan pysyvä suojatie) vs. *Hidastavan auton edessä oli suojatie* (muuttujana paikallaan pysyvä suojatie, kiintopisteenä liikkuva auto). LIIKKUVAN EGON metafora vertautuukin juuri sellaisiin liiketilanteisiin, joissa vain jompikumpi osallistujista (Ego) liikkuu, kun taas toinen (ajallinen entiteetti) pysyy paikallaan, esimerkiksi *Lähestymme edessä häämöttävää kriisiä*. Esimerkissä *edessä*-grammin ilmaiseman suhteen kiintopisteenä on Ego, joka liikkuu, ja muuttujana paikallaan pysyvä kriisi, joka "odottaa" Egoa tämän 'etupuolella' sijaitsevassa tulevaisuudessa. Jos suhde halutaan koodata niin päin, että ajallinen entiteetti toimii grammin kiintopisteenä ja liikkuva Ego muuttujana, voidaan joskus käyttää illatiivimuotoa *eteen: Olemme saa-*

puneet uuden kriisin eteen. Suomen *ete*-grammin muutossijoilla *(eteen, edestä)* koodataankin juuri paikkaansa vaihtavan muuttujan sijainninmuutosta suhteessa kiintopisteeseen (joka itse saattaa liikkua tai pysyä paikallaan).

LIIKKUVAN EGON metaforiin sopivat myös sellaiset *ete*-vartalosta johdetut suunnan adverbit kuin *eteenpäin* ja *edessäpäin* (joista jälkimmäinen olosijaisena ei sinänsä ilmaise liikettä) sekä komparatiivimuotoinen *edempänä,* esimerkiksi *On kuljettava eteenpäin kohti tulevaisuutta, Kuntavaalit ovat edessäpäin, ja niitäkin edempänä ovat presidentinvaalit*. Jälkimmäisessä esimerkissä mikään kielenaines ei suoranaisesti ilmaise Egon liikettä, mutta frontaaliset grammit *edessäpäin* ja *edempänä* ilmentävät siinäkin selvästi Egon 'etupuolen' tulevaisuuteen päin suuntautunutta orientaatiota.

LIIKKUVAN EGON metaforan lähdealueena on spatiaalinen, eteenpäin suuntautuva liike, jossa liikkuja kulkee väylällä. Liikkeellä on samalla luonnollisesti ajallinen kesto. Moore (2014) korostaakin, että LIIKKUVAN EGON metaforan lähdealueena toimiva liiketilanne ei ole puhtaasti spatiaalinen vaan jo itsessään spatiotemporaalinen ilmiö: siinähän on kyse liikkujan sijainnin muuttumisesta ajan myötä. Liikkujan sijainti suhteutuu tällöin liikkeen lähtöpaikkaan ja määränpäähän paitsi spatiaalisesti myös ajallisesti: lähtöpaikka on (eteenpäin kulkevan) liikkujan takana ja määränpää hänen edessään, ja samalla liikkuja on poistunut lähtöpaikasta ajallisesti aiemmin kuin saapuu perille määränpäähän. Kulkiessaan liikkuja loittonee vähitellen lähtöpaikasta ja lähestyy määränpäätä paitsi spatiaalisesti (jäljellä olevana etäisyytenä mitattuna) myös ajallisesti (jäljellä olevana kestona mitattuna). Mitä pitemmän matkan liikkuja on jo kulkenut, sitä enemmän aikaa on kulunut lähtöpaikasta poistumisesta. Vastaavasti määränpäähän jäljellä olevan matkan huvetessa myös sinne saapumiseen vielä kuluva aika vähenee. Näin spatiaalinen liiketilanne antaa varsin suoran motivaation ajan liikemetaforalle, jossa tulevaisuuden tapahtumat sijaitsevat (spatiaalisen määränpään tavoin) Egon edessä ja menneisyyden tapahtumat (lähtöpaikan tavoin) hänen takanaan.

2.2. EGOKESKINEN LIIKKUVA AIKA

LIIKKUVAN AJAN metaforat voidaan jakaa kahteen alatyyppiin sen mukaan, onko niissä mukana aikaa kokevan Egon näkökulma vai ei. Sellaista LIIKKUVAN AJAN metaforaa, jossa on mukana Egon näkökulma, Moore (2014) kutsuu täsmällisemmin EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN (EGO-CENTERED MOVING TIME) metaforaksi. Yhdessä LIIKKUVAN EGON metaforan kanssa EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metafora toteuttaa ns. egokeskistä viittauskehystä. Tämä tarkoittaa, että ilmaistut sijaintisuhteet kytkeytyvät aina Egon

positioon. On myös sellaisia LIIKKUVAN AJAN metaforia, joissa ei ole mukana Egon positiota ja jotka eivät näin ollen toteuta egokeskistä viittauskehystä. Tällaisia ns. JONOMETAFORIA käsittelen jaksossa 2.3.

EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa Ego on paikallaan ja aika liikkuu: tulevaisuuden tapahtumat lähestyvät Egoa *(Joulu on tulossa),* nykyhetken tapahtumat ovat hänen kohdallaan *(Päivät vilisevät ohi)* ja menneisyyden tapahtumat etääntyvät yhä kauemmas hänen taakseen *(Sodan kauhut loittonevat kaukana takanapäin).* Myös EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforalla on spatiaalinen vertailukohta. Tämä voi olla esimerkiksi tilanne, jossa henkilö seisoo tien varressa postilaatikon luona odottamassa postiautoa ja katsoo siihen suuntaan, josta odottaa auton tulevan. Lähestyessään postiauto liikkuu kohti henkilöä tämän luontaiselta etupuolelta (koska henkilö katsoo auton tulosuuntaan). Mitä lähempänä auto on, sitä vähemmän aikaa on jäljellä sen saapumiseen. Lopulta auto saapuu postilaatikon ja sen luona odottavan henkilön kohdalle, ja tällöin aikaa saapumiseen ei ole jäljellä enää lainkaan. Pysähdyttyään (ja postin perille toimitettuaan) auto jatkaa matkaansa ja loittonee vähitellen.

Samaan tapaan EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa tulevaisuudesta lähestyvä ajallinen entiteetti, esimerkiksi tuleva joulu, liikkuu kohti Egoa, joka odottaa sitä paikallaan pysyen. Joulun lähestyessä aika, joka vielä on jäljellä sen saapumiseen, vähenee, kunnes joulu viimein koittaa eli saavuttaa Egon sijaintipaikan, muuttuu sitten osaksi menneisyyttä ja loittonee yhä kauemmas Egon taakse.

Tällaiseen vertaukseen voi kuitenkin huomauttaa, että EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforan samankaltaisuus lähestyvän ajoneuvon tai muun vastaavan liiketilanteen kanssa ei ole yhtä aukoton kuin LIIKKUVAN EGON metaforan samankaltaisuus paikasta toiseen kulkevan vaeltajan liiketilanteen kanssa. LIIKKUVAN EGON lähdealueena toimivassa spatiaalisessa liiketilanteessa nimittäin liikkuja (Ego) yksin on liikkeessä ja koko ympäröivä maailma (ainakin lähtöpaikka, kulkuväylä ja määränpää) pysyvät paikallaan. Vastaavasti LIIKKUVAN EGON metaforassa vain Ego itse liikkuu mutta aikaväylä ja sillä sijaitsevat ajalliset tarkoitteet pysyvät kaikki paikallaan. Lähestyvän postiauton esimerkki kuitenkin eroaa EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforasta juuri siinä, että tilanteessa liikkujana on pelkkä postiauto, kun taas muu maailma (maantie, postilaatikon sijaintipaikka jne.) pysyy paikallaan yhdessä autoa odottavan henkilön kanssa. Postiauto siis liikkuu paitsi suhteessa odottajaan myös suhteessa maantiehen ja muuhun ympäristöön. Näin ei ole EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa, jossa liikkuu kaikki muu paitsi Ego. Kun vaikkapa joulu *lähestyy* Egoa, myös kaikki muut ajalliset entiteetit ”liik-

kuvat" suhteessa Egoon – esimerkiksi joulua edeltävät adventtipyhät tai sitä seuraava uusivuosi eivät voi pysytellä paikallaan joulun liikkuessa, vaan niiden on myös vääjäämättä muutettava sijaintiaan suhteessa Egoon. Muussa tapauksessa näiden ajallisten entiteettien keskinäinen sijaintisuhde ja järjestys muuttuisivat. Tämä taas ei ole mahdollista silloin, kun kyseessä ovat ns. absoluuttisen ajan entiteetit, esimerkiksi kalenterijärjestelmän ajankohdat.

Ei toisin sanoen ole mitään paikallaan pysyvää, maantien kaltaista "aikaväylää", jota pitkin joulu liikkuisi kohti Egoa. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa tilanne on pikemminkin sellainen, että koko muu (aika)universumi liikkuu suhteessa yhteen paikallaan pysyvään pisteeseen (Egoon ja tämän nykyhetkeen). Tällöin ajallisten entiteettien keskinäiset sijaintisuhteet eivät muutu. Metaforan spatiaaliseksi vertailukohdaksi voikin ajatella esimerkiksi avaruusluotaimen ja asteroidiparven kohtaamista avaruuden tyhjyydessä, jossa ei ole paikallaan pysyvää ulkopuolista kiinnekohtaa. Tällöin voidaan ajatella joko että luotain liikkuu suhteessa paikallaan pysyvään asteroidiparveen (LIIKKUVAN EGON tavoin) tai että asteroidiparvi liikkuu suhteessa paikallaan pysyvään luotaimeen (EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN TAVOIN), tai että molemmat liikkuvat. Ulkoisen kiinnekohdan puuttuessa ero ei ole merkityksellinen: liike on vain kahden osallistujan välistä sijainnin muutosta.

Myös maanläheisempiä liiketilanteita voidaan kielellisesti ilmaista ikään kuin koko ympäröivä universumi liikkuisi suhteessa paikallaan pysyvään pistemäiseen olioon. Tällaisia ilmauksia ovat ns. kehysliikeilmaukset, jotka kuuluvat fiktiivisen liikkeen kategoriaan (ks. Talmy 2000: luku 2). Fiktiivisessä liikkeessä on yleisesti ottaen kysymys siitä, että paikallaan pysyvän tarkoitteen sijaintia ilmaistaan ikään kuin se liikkuisi. Tyypillinen esimerkki on pitkänomaisen tarkoitteen sijaintia kuvaava *Ykköstie menee Turusta Helsinkiin*. Kehysliikeilmaukset ovat fiktiivisen liikkeen alatyyppi, joiden kuvaamassa kielenulkoisessa tilanteessa pistemäinen osallistuja liikkuu suhteessa ympäristöönsä mutta kielellisesti ympäristön esitetäänkin liikkuvan suhteessa pistemäiseen osallistujaan, joka pysyy (fiktiivisesti) paikallaan. Esimerkkejä ovat jälkimmäiset osalauseet virkkeissä *Juna ajoi niin kovaa, että puut ja puhelinpylväät vain vilisivät ohi* ja *Kuljettaja yritti jarruttaa, kun massiivinen tiilimuuri syöksyi kohti*. Näissä liikkujaksi esitetään todellisuudessa paikallaan pysyvät tarkoitteet (puut ja puhelinpylväät sekä tiilimuuri). Ero postiautoesimerkkiin on siis se, että kehysliikeilmauksissa liikkuvaksi käsitteistetään koko pistemäistä tarkoitetta ympäröivä maailma.

Ajan liikemetaforia käsittelevässä kirjallisuudessa on toistuvasti esitetty vertaus, jossa aidon liikkeen ja kehysliikkeen vastakohtaisuus *(Auto syöksyi kohti tiilimuuria* vs. *Tiilimuuri syöksyi kohti autoa)* on rinnastettu LIIKKUVAN

EGON ja EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN vastakohtaisuuteen (*Lähestymme joulua* vs. *Joulu lähestyy;* ks. McGlone ja Harding 1998; Moore 2014: 52). LIIKKUVAN EGON metaforassahan liikkuja on tyypillisen spatiaalisen liiketilanteen tavoin pienikokoinen ja pistemäinen, ja se liikkuu suhteessa ympäristöön, joka pysyy paikallaan. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa taas pelkkä pistemäinen Ego pysyy paikallaan, kun koko ympäristö (aikajana ja sillä sijaitsevat ajankohdat) liikkuu suhteessa häneen. Metaforatyyppien suhde vaikuttaa toisin sanoen hyvin samankaltaiselta kuin aidon liikkeen ja kehysliikkeen suhde. Mooren (2014: 52–53) mukaan analogiaa tukee myös se, että LIIKKUVAN EGON metaforassa vaihtuva 'nykyhetki' rinnastuu pistemäisen liikkujan (Egon) vaihtuvaan sijaintipaikkaan. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa taas vaihtuva 'nykyhetki' rinnastuu pistemäisen tarkoitteen vaihtumattomaan sijaintipaikkaan, mikä ei ole yhtä luontevaa. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforaan liittyy lisäksi Mooren (2014: 35–36) toteama paradoksi, joka koskee liikkeen etenemistä myöhemmästä kohti aiempaa (kuten metaforassa näyttää tapahtuvan). Tällöin Egoa tulevaisuudesta lähestyvä liikkuja, vaikkapa saapuva joulu, sijaitsee ensin kauempana tulevaisuudessa ja siirtyy sieltä vähitellen kohti Egon nykyhetkeä – se siis ikään kuin aloittaa matkansa myöhemmin (kauempana tulevaisuudessa) kuin saapuu perille (nykyhetkeen). Moore päätyykin kannattamaan analogiaa, jossa EGOKESKINEN LIIKKUVA AIKA rinnastuu fiktiiviseen kehysliikkeeseen. Kummassakin vain pistemäinen Ego pysyy paikallaan, kun taas koko muu maailma liikkuu suhteessa häneen.

EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforaa ilmaisevat suomen adpositioista mm. inessiivimuoto *edessä* silloin, kun kiintopisteenä on ajankohta *(Olemme avuttomia lähestyvien kriisien edessä),* suuntasijamuodot *eteen* ja *edestä* taas silloin, kun kiintopisteenä on Ego *(Eteen voi tulla vaikeita tilanteita; Koskaan ei tiedä mitä edestä tulee).* Egon menneisyyteen sijoittuvat tapahtumat taas etääntyvät hänen *takanaan (Lapsuuden synkät muistot loittonevat takanamme).* Sitä vastoin melko vakiintunut *jäädä taakse* -ilmaus voidaan ymmärtää pikemminkin LIIKKUVAN EGON metaforaksi huolimatta siitä, että siinä esiintyy suuntasijamuoto *taakse*. *Jäädä*-verbihän ilmaisee usein tilannetta, jossa subjektin tarkoite on poistumatta paikastaan vaikka muut tilanteessa olevat tarkoitteet sieltä poistuvatkin (*Vanhemmat lähtivät ulos ja lapset jäivät kotiin*; *jäädä*-verbin semantiikasta ks. Huumo 2005). Niinpä ilmauksessa *Joulu jää taakse* voi ajatella olevan kyse Egon implikoidusta liikkeestä, johon suhteutetaan ajankohdan ('joulu') paikallaan pysyminen.

2.3. Ajan JONOMETAFORA

Toinen LIIKKUVAN AJAN metaforan tyyppi on ns. JONOMETAFORA, jolle Moore (2014) antaa mutkikkaan nimityksen SEQUENCE IS RELATIVE POSITION ON A PATH. Siinä aikaentiteettien keskinäinen ajallinen järjestys esitetään metaforisesti sijaintijärjestyksenä yksiulotteisella väylällä niin, että ajallisesti aikaisempi on myöhemmän etupuolella. Esimerkkejä ovat lauseet *Maanantaita seuraa tiistai* ja *Joulun edellä ovat adventtipyhät*. Jälkimmäisessä liikkeen merkitys syntyy *edellä*-adpositiosta, joka spatiaalisessa käytössään kuvaa kahden liikkujan samansuuntaista liikettä (esimerkiksi *Ambulanssin edellä ajaa poliisiauto;* Keresztes 1964; Nikanne 2003; Huumo 2013; 2015).

Samoin kuin EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa myös JONOMETAFORASSA liikkujina ovat ajankohdat ja samalla koko aikajana. Siitä kuitenkin puuttuu Egon näkökulmapositio: kuvatussa tilanteessa ajankohtien metaforista liikettä ei suhteuteta Egon sijaintikohtaan, vaan puhutaan ajankohtien keskinäisestä järjestyksestä ikään kuin ne muodostaisivat jonon tai liikkuisivat junan tapaisena jonomuodostelmana myöhemmästä kohti aiempaa. JONOMETAFORASSA liikkuvien ajankohtien ’etu’ -suunta on siis ’aikaisempaan’ päin, toisin kuin LIIKKUVAN EGON metaforassa, jossa Egon ’etu-’ suunnassa on tulevaisuus eli nykyhetkeä myöhempi aika. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa taas ovat mukana molemmat suunnat: Egon ’etu’-suunta on siinäkin kohti tulevaisuutta, josta ajankohdat häntä lähestyvät (esimerkiksi *Eteen tulee koko ajan uusia ongelmia*), kun taas ajankohtien oma ’etu’ -suunta määräytyy niiden liikesuunnan perusteella ja on JONOMETAFORAN tapaan suuntautunut kohti aiempaa aikaa *(Lähestyvän kriisin edessä ihminen tuntee itsensä vähäiseksi).*

Koska JONOMETAFORASSA periaatteessa kaikki liikkuu, liikkeeltä puuttuu sellainen paikallaan pysyvä suhteutuskohta, jollaisena EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforassa toimii Egon positio. Niinpä voikin kysyä, mihin JONOMETAFORAN liike suhteutuu ja onko siinä kyse liikkeestä ollenkaan. Koska metaforisella liikkeellä ei JONOMETAFORASSA ole paikallaan pysyvää kiinnekohtaa, sen liikeperustaisuus on tutkimuskirjallisuudessa joskus kyseenalaistettu. On ajateltu, että frontaaliakselin asettaa JONOMETAFORASSA ”aikajono” itsessään, ei liikesuunta. Tällöin se, mikä on lähempänä ”aikojen alkua” (siis temporaalisesti aikaisempi) *edeltää* sitä, mikä on kauempana ”aikojen alusta”. ”Aikajono” muodostaisi tällöin sellaisen laajemman kokonaisuuden, johon ajalliset entiteetit sijoittuisivat, ja niiden sijainti jonossa määräisi, mikä on ’edessä’ ja mikä ’takana’, samaan tapaan kuin vaikkapa bussin etuosassa istuvan voi sanoa olevan *edessä* ja peräosassa istuvan *takana* bussin muodos-

tamassa tilassa riippumatta siitä, istutaanko bussissa esimerkiksi kasvot menosuuntaan vai tulosuuntaan päin (ja riippumatta siitäkin, onko bussi parhaillaan liikkeellä vai ei). Ajan JONOMETAFORAN kannalta tällainen rinnastus ei kuitenkaan ole ongelmaton. Se ei toimi esimerkiksi silloin, kun puhe on kestoltaan lyhyempien ajanyksiköiden sijainnista kestoltaan pitempien (ja siten ”jonomaisten”) ajanyksiköiden sisällä. Vaikka voidaan sanoa esimerkiksi *Pekka on jonon edessä* ’etumaisena’, ei kuitenkaan sanota **Maanantai on viikon edessä* tai **Tammikuu on vuoden edessä*. Tällaisten ilmausten mahdottomuus puhuu sitä vastaan, että ajallisten entiteettien sijainti ”aikajonossa” ratkaisisi niiden järjestyksen frontaaliakselilla.

Edellä-tyyppisten, kaikkien osallistujien samansuuntaista liikettä koodaavien grammien käyttö JONOMETAFORISSA viittaakin siihen, että niiden käsitteellinen perusta on juuri samansuuntainen liike, ei jono sinänsä, huolimatta siitä että liikkeeltä näyttää puuttuvan paikallaan pysyvä suhteutuskohta. Esimerkiksi Dewell (2007) on esittänyt, että JONOMETAFORA perustuu aikasekvenssin ”skannaukseen” eli suuntaiseen tarkasteluun, joka aidon aikakokemuksemme tapaisesti etenee aiemmasta myöhempään ja ”kohtaa” siksi ensin ne ajalliset entiteetit, jotka ovat muita aikaisempia. Dewellin mukaan sentapaiset lauseet kuin *Maanantai on tiistain edellä* ja *Maanantaita seuraa tiistai* (Dewellin tutkimuksessa puhe on tällaisten englanninkielisistä vastineista) ovat periaatteeltaan samantyyppisiä kuin *(Aakkosissa) A on B:n edellä* tai *B seuraa A:ta*. Koska aakkoset käydään yleensä mielessä läpi A:sta alkaen, A ”kohdataan” ennen kuin B – se on siis tarkastelujärjestyksessä B:n *edellä*. Samaan tapaan ajallisten entiteettien järjestystä tarkastellaan kanonisesti aiemmasta myöhempään edeten.

JONOMETAFORAA ilmaisee suomessa erityisesti adpositio *edellä* (merkityksessä ’aikaisemmin kuin’) ja eräin ehdoin sen suuntasijaiset vastineet *edelle* ja *edeltä*. Viimeksi mainittuja voidaan käyttää silloin, kun kuvataan vaikkapa jonkin suunnitellun tapahtuman sijoittumista aikajanalle *(Tulipa vielä yksi kokous joulun edelle)* tai poistumista siltä *(Johtaja siirsi kokouksen joulun edeltä ensi vuoden puolelle)*. ’Myöhemmyyttä’ ilmaisee JONOMETAFORAN keinoin verbi *seurata*. Adpositioista ’myöhemmyyttä’ ilmaisee ennen kaikkea illatiivimuotoinen *jälkeen,* joka on kuitenkin nykysuomessa niin vakiintunut temporaaliseen merkitykseen, ettei sitä ole syytä pitää metaforisena.

3. Ajan metaforien vastineet tekstimetaforissa

Tässä jaksossa tarkastelen metatekstien sekä muita tekstejä tai niiden lukukokemusta kuvailevien tekstien liikemetaforia jaksossa 2 esiteltyä ajan

metaforajärjestelmää vasten. Tekstin metaforille voidaan esittää periaatteessa hyvin samantapainen ryhmittely kuin edellä on esitetty ajan liikemetaforille. Tällöin Egoa vastaa lukija, jonka kulloistakin positiota metaforat kuvaavat suhteessa tekstin kokonaisuuteen. Erottelen myös toisistaan metatekstin ja lukukokemuksen metaforien ilmaisukeinoja. Tarkastelen poimimiani esimerkkejä kustakin metaforatyypistä. Esimerkkejä olen poiminut etsimällä sanajonoja Google-hauilla kielitajuuni nojautuen; tämä on mahdollista, koska tekstimetaforat (kuten ajan metaforatkin) ovat varsin vakiintuneita ilmauksia, jotka sisältävät tiettyjä kielenaineksia. Esimerkkien tarkastelu on puhtaasti kvalitatiivista, enkä näin ollen esitä esimerkiksi oletuksia eri metaforien yleisyydestä.

3.1. LIIKKUVA LUKIJA ja LIIKKUVA TARINA

LIIKKUVAN EGON metaforalla on suora vastine tekstin liikemetaforajärjestelmässä. Kutsun tällaista metaforaa LIIKKUVAN LUKIJAN metaforaksi. Metaforassa lukija etenee tekstissä alusta kohti loppua ja teksti on siten metaforinen väylä. Kulloinkin luettavana oleva tekstinkohta on lukijan sijaintipaikka väylällä samaan tapaan kuin Egon nykyhetki on ajan liikemetaforissa Egon sijaintipaikka. Samalla jo luetut tekstinkohdat ovat lukijan takana ja vielä lukemattomat hänen edessään.

Samaan tapaan kuin Ego LIIKKUVAN EGON metaforassa, lukija voidaan ajatella ihmismäiseksi tarkoitteeksi, joka vaeltaa kohti tekstin loppua niin, että hänen kasvonsa ovat suuntautuneet sinnepäin. Tällöin se, että vielä lukematta oleva teksti on lukijan *edessä*, seuraisi luontaisesta viittauskehyksestä. Toisaalta lukijan sijaintikohta voidaan mieltää myös pistemäiseksi huomion fokukseksi, joka liikkuu tekstissä samaan tapaan kuin Egon nykyhetki LIIKKUVAN EGON metaforassa. Tällöin frontaalisen etu–taka-akselin asettumisen määrää puhtaasti liikesuunta ns. liikeviittauskehyksen perusteella (Svorou 1994).

Esimerkit 1–6 edustavat LIIKKUVAN LUKIJAN metaforaa. Olen lihavoinut esimerkeistä liikkeen vaikutelman synnyttävät kielenainekset. Kunkin esimerkin jäljessä on alaviitteessä lähdeviite, joka kertoo, miltä Internet-sivulta se on peräisin.

1) Kun lukija etenee unenomaisissa tiloissa, hän huomaa, miten selkeästi kirjailija tuo esiin muutamien maiden tavat ja nykyihmiselle tutuiksi tulleet kaavat.[1]
2) Mitä pitemmälle lukija etenee, sen vaikeammin ymmärrettäviksi kanavoinnit muodostuvat.[2]

[1] http://www.ultra-lehti.com/kirjat/arv_henkisella.html

3) Jos luet kirjaa tietokoneella pääset siirtymään kirjassa eteenpäin napsauttamalla hiirtä sivun oikeassa tai vasemmassa laidassa.[3]
4) Apteekin jonossa tai tapaamisesta myöhästyvää tuttavaa odotellessa ehti lukea joskus pitkäänkin kirjaa eteenpäin ja pysyi itsekin hyvällä tuulella.[4]
5) Edessä on vielä monta vaaraa ennen kuin unohtumaton tarina saa päätöksensä.[5]
6) Nyt kun olen edennyt kirjasi sivulle 603 ja edessä on vielä osa 5, luulen pystyväni jo antamaan jonkinlaista, vähäistä palautetta[…][6]

Esimerkeissä lukija *etenee* teoksessa (1, 2 ja 6) ja samalla sen sisällössä, tai lukee sitä *eteenpäin* (3, 4) jolloin vielä lukemattomat osat ovat hänen *edessään* (5, 6). Esimerkit osoittavat, että LIIKKUVAN LUKIJAN metaforassa liike voi suhteutua paitsi itse tekstiin (kuten esimerkeissä 1–6) myös sen sisällölliseen puoleen, esimerkiksi romaanin tarinaan ja tapahtumiin (esimerkki 5). Tällöin ollaan jo hyvin lähellä ajan metaforia, sillä romaanilla on oma sisäinen aikarakenteensa, johon lukuhetki suhteutuu. Kieliopillisesti lukijaa voi ilmaista lauseen subjekti, joka voi olla ilmipantu (1–3 ja 6) tai geneerinen nolla (4). Toisinaan lukija koodataan vain adverbina käytetyn grammin implisiittiseksi kiintopisteeksi (5). Lukija voi olla myös objektilla koodattu patientti, jonka liikkeen aiheuttaa jokin muu, esimerkiksi teoksen kirjoittaja tai teos itse (7–9).

7) Pidin erityisesti siitä, miten Ruben taitavasti kuljettaa lukijaa ajanjaksosta toiseen.[7]
8) Teos on tarina, joka vie lukijaa eteenpäin.[8]
9) Rakenne on helposti hahmottuva ja teksti johdattelee lukijaa eteenpäin sujuvasti ja loogisesti.[9]

LIIKKUVAN EGON metaforasta LIIKKUVAN LUKIJAN metafora eroaa siinä, että lukuprosessin eteneminen ei ole vääjäämätöntä vaan riippuu esimerkiksi

[2] http://www.ultra-leht; http://www.ultra-lehti.com/kirjat/kryon-sarja.html
[3] https://www.ellibslibrary.com/instructions
[4] http://levotonlukija.fi/lukeminen-onnellistaa-mutta-miksi
[5] http://www.risingshadow.fi/library/book/6510-perillinen
[6] https://samueltuominen.wordpress.com/mista-kirjassani-on-kyse/
[7] http://www.tuglas.fi/rooma-reisijuht
[8] http://keskustelu.suomi24.fi/t/769998/arno-kotro
[9] http://www.gaudeamus.fi/http://www.gaudeamus.fi/vuoden-tiedekyna-valon-varjopuolet-kirjalle/

lukijan keskittymisestä ja lukunopeudesta. Lukemisessa voi esiintyä myös taukoja, palaamista ”taaksepäin” jo luettuun, tekstinkohtien ”yli” hyppäämistä ja muuta sellaista, mikä ei tarkalleen seuraa tekstin rakennetta (10–11). Absoluuttisen ajan vääjäämätöntä kulumista kuvaavissa ajan liikemetaforissa LIIKKUVA EGO ei voi tällä tavoin vapaasti palata taaksepäin.

10) Kierkegaardin kohdalla lukija palaa välillä takaisin kirjan alkuun, lukee uudestaan muutamia kohtia […][10]
11) Loppuun päästyään lukija joutuu palaamaan alkuun, jotta ymmärtäisi kirjan viitteet paremmin ja silti jäi jotenkin sekava olo.[11]

Metatekstissä kirjoittaja voi myös ohjata lukijaa ei-lineaariseen lukemiseen: hän voi esimerkiksi kehottaa katsomaan jotain jo aiemmin luettua tekstinkohtaa (kuten kuviota tai asetelmaa) tai jättämään lukematta tekstinkohtia, joista lukija ei ehkä ole kiinnostunut. Useimmiten asiatyyliä noudattava kirjoittaja ei kuitenkaan tällöin käytä LIIKKUVAN LUKIJAN metaforaa vaan TEKSTIN JONOMETAFORAA (ks. jaksoa 3.3). Niinpä jo luettuun tekstinosaan viitattaessa ei esimerkiksi kirjoiteta **Kuten takana olen osoittanut* […], vaan *Kuten edellä olen osoittanut* […], jossa *edellä*-muoto aktivoi TEKSTIN JONOMETAFORAN.

Metatekstin konventioihin kuuluu silti LIIKKUVAN LUKIJAN tapainen metafora, jossa lukukohtaa (tällä tarkoitan lukijan huomion kohteena olevaa tekstinosaa) lähempänä tekstin loppua olevat ja siten lukukohtaa luettaessa vielä lukemattomat tekstinkohdat ovat *edempänä,* kuten esimerkeissä 12 ja 13.

12) Edempänä käsittelen tutkimuksen reliabiliteettia sekä validiteettia.[12]
13) Edempänä tarkastellaan erikseen taustatekijöiden vaikutusta Helsingin, Tampereen ja Oulun kustannustehokkuuslukuihin.[13]

Esimerkeissä 12 ja 13 implisiittisenä kiintopisteenä on lukukohta (ne tarkoittavat suunnilleen ’parhaillaan lukemaasi tekstinkohtaa lähempänä tekstin loppua’) ja frontaaliakselin ’etu’ -suunta on siis kohti tekstin loppua. Kiintopiste ei tällöin ole Lukija itse niin kuin varsinaisissa LIIKKUVAN LUKIJAN metaforissa, vaan tekstinkohta. Esimerkkien 12 ja 13 edustama metafora on kuitenkin sukua LIIKKUVAN LUKIJAN metaforalle, sillä suunta ’eteenpäin’ on siinäkin kohti tekstin loppua. Suunnan yhdeksi motivoijaksi voidaan nähdä kanoninen lukusuunta ja toiseksi motivoijaksi sellainen tekstin kokonaisraken-

[10] Annika Eronen: Usko Archimedeen pisteenä, *Niin & näin* 3/2001:71
[11] http://www.bookcrossing.com/journal/9980130/
[12] https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/79153/Rajala_Riikka.pdf?...1
[13] www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu%2050.pdf

teen käsitteistys, jossa 'etu' -suunta on kohti tekstin loppua. Tällainen metafora on tyypillinen esimerkiksi puhuttaessa tekstin sisällöstä, kaunokirjallisen teoksen kyseessä ollessa esimerkiksi kuvattujen tapahtumien aikajärjestyksestä ja juonenkulusta (14–15).

14) Mitä pidemmälle tarina etenee, sitä enemmän sieltä alkaa hahmottua teemoiksi nousevia asioita.[14]
15) Juoni kulkee eteenpäin enemmänkin Victorian etsiessä Edwardia ja salaista järjestöä.[15]

Esimerkeissä 14 ja 15 ei mainita lainkaan lukijaa eikä hänen sijaintipaikkaansa, vaan muuttujana on teoksen sisältö, tarina tai juoni. Metaforaa voi nimittää vaikkapa LIIKKUVAN TARINAN metaforaksi. Tarinan suunta on teoksen alusta kohti loppua, jolloin tekstin alkuosa on 'taempana' ja loppuosa 'edempänä'. Samalla tarinan abstrakti liike loppua kohti hahmotetaan etenemisenä. Ajan metaforien joukossa hieman samantyyppinen on LIIKKUVAN EGON sukulaismetafora, jota Moore (2014) kutsuu TILANNE ON LIIKKUJA -metaforaksi. Siinä tilanteen etenemistä seurataan ajassa sen alkuvaiheista loppuvaiheisiin päin, esimerkiksi *Kynttilä paloi auringonlaskusta auringonnousuun asti*. TILANNE ON LIIKKUJA on Mooren luokituksessa LIIKKUVAN EGON sukulaismetafora, sillä siinäkin liike etenee aiemmasta kohti myöhempää. Siinä ei kuitenkaan kielennetä Egoa itseään ilmaistujen relaatioiden muuttujaksi tai kiintopisteeksi.

3.2 LIIKKUVAN TEKSTIN metaforat

Toinen tekstin rakennetta ilmaiseva metaforatyyppi on LIIKKUVAN TEKSTIN metafora, jossa itse teksti liikkuu LIIKKUVAN AJAN tapaisesti. Samoin kuin LIIKKUVAN AJAN myös LIIKKUVAN TEKSTIN metaforassa voidaan erottaa kaksi alatyyppiä. Ensimmäisessä liikkuva teksti suhteutetaan lukijan positioon, jonka tällöin hahmotetaan pysyvän paikallaan. Tätä metaforaa kutsun alla LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforaksi. Toisessa LIIKKUVAN TEKSTIN metaforan alatyypissä taas ei ole mukana lukijan positiota, vaan se suhteuttaa tekstin osia toisiinsa. Jälkimmäinen tyyppi vastaa ajan JONOMETAFORAA, ja kutsunkin sitä seuraavassa TEKSTIN JONOMETAFORAKSI.

[14] http://hiiskuttua.utu.fi/2016/04/tarina-loytyy-kirjoittamalla/
[15] http://paljonmeluakirjoista.blogspot.fi/2016/03/agatha-christie-he-tulivat-bagdadiin.html

3.2.1. LUKIJAKESKINEN LIIKKUVA TEKSTI

LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforassa teksti liikkuu lukijan ohi lukijan pysyessä paikallaan. Kokonaisuutena liikkuvan tekstin tai sen osien liikesuunta on sellainen, että alkuosa sivuuttaa lukijan ensin ja loppuosa viimeisenä. Tekstin alkupää ymmärretään tällöin sen etuosaksi ja loppupää takaosaksi. Suunta on siten päinvastainen kuin LIIKKUVAN LUKIJAN ja LIIKKUVAN TARINAN metaforissa, joissa liike eteenpäin suuntautuu kohti tekstin loppua. LIIKKUVAN LUKIJAN metaforan tapaan myös LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN lukija on orientoitunut kohti tekstin loppua, vaikkei itse liikukaan. Siksi tekstin vielä lukemattomat osat ovat lukijan *edessä* ja jo luetut hänen *takanaan*. Tekstin lukematta olevat osat lähestyvät lukijaa edestäpäin, sivuuttavat hänet luetuksi tullessaan ja loittonevat sitten hänen takanaan (esimerkit 16–18). Kokonaissysteemi on hyvin samanlainen kuin EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforissa.

16) Tavallista on, että kun kirjassa eteen tulee jännittävä kohta, haluaa lukija lukea nopeasti eteenpäin saadakseen tietää mitä tapahtuu.[16]
17) Paras kohta tulee ainakin omasta mielestä kuitenkin viimeisessä kappaleessa. Toimittaja kysyy Danilta ”mitä jos epäonnistut?”.[17]
18) Loppu on monin tavoin onnellinen, mutta ratkaisu tulee yllättävien käänteiden kautta.[18]

Esimerkeissä 16–18 tekstinkohdat liikkuvat suhteessa lukijaan, ja tätä metaforista liikettä kuvataan *tulla*-verbillä, joka yleensä ilmaisee siirtymistä deiktiseen keskukseen tai muuten määräytyvään näkökulmapaikkaan (*tulla*-verbin kuvaannollisista merkityksistä ks. myös Huumo ja Sivonen 2010; Haddington, Jantunen ja Sivonen 2011). Lisäksi esimerkissä 16 on illatiivimuotoinen grammi *eteen,* jonka implisiittisenä kiintopisteenä on lukija (’lukijan eteen’). Esimerkissä lukijan ’etupuoli’ voidaankin hahmottaa paitsi lukukohdan ja tekstin keskinäisten suhteiden myös itse lukutilanteen kannalta: luettava tekstihän on tavallisesti sitä lukevan ihmisen luontaisella etupuolella, ja niinpä lukijan huomion kohteeksi kulloinkin pääsevän tekstinosan voi ajatella sijaitsevan aivan konkreettisesti lukijan *edessä* [Kiitän tästä huomiosta FUD:n nimetöntä arvioijaa]. Esimerkissä 18 taas puhutaan tekstin sisällöstä ja ratkaisusta, joka *tulee* [lukijalle] *yllättävien käänteiden kautta*. *Kautta* on väylää ilmaiseva grammi, joka väylämerkityksensä lisäksi ilmaisee, että

[16] https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/84408/gradu06604.pdf?sequence=1
[17] http://christoffernordberg.com/keskity-onnistumiseen/
[18] http://www.kirsinkirjanurkka.fi/2012/03/kirsti-ellila-majavakevat.html

väylä on valittu vaihtoehtoisten reittien joukosta (ks. Seppälä 2010). Myös esimerkissä 18 on kyse (kirjailijan valitsemasta) metaforisesta reitistä, jonka 'epäsuoruus' tarkoittaa, että loppuratkaisu ei ole ilmeinen eikä tarina kaavamainen vaan sisältää yllätyksiä lukijalle (suomen epäsuoran reitin verbejä ja niiden abstrakteja merkityksiä käsittelee laajasti Sivonen 2005).

Esimerkki 18 on mielenkiintoinen myös sen jaksossa 2.2. mainitsemani hypoteesin kannalta, jonka mukaan EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforat olisivat luonteeltaan kehysliikeilmausten *(Maisema vilisti ohi)* kaltaisia. Voidaan ajatella, että samaan tapaan LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforat toimivat kehysliikeilmausten tyyppisenä vastaparina LIIKKUVAN LUKIJAN metaforille. Tällöin esimerkin 18 ilmaisema liike epäsuoraa reittiä pitkin liittyisikin lukijan kokemukseen, joka metaforisesti ilmaistaan 'yllättävien käänteiden' kautta kulkevana kehysliikkeenä. Tässä tulkinnassa esimerkissä 18 muuttujaksi ja samalla liikkujaksi esitetty ratkaisu itse ei kulje reittiä 'yllättävien käänteiden kautta' vaan odottaa (lukijaa) niiden tuolla puolen. Tulkinta on luonteva, jos *loppuratkaisu* ymmärretään konkreettisesti tietyksi tekstinkohdaksi: tekstinkohtahan ei liiku suhteessa muihin tekstinkohtiin, vaan sen sijainti suhteessa niihin pysyy samana. Esimerkki 18 voidaan kuitenkin ymmärtää myös abstraktimmin LIIKKUVAN TARINAN tapaiseksi metaforaksi, jolloin eteneminen kohti loppuratkaisua todellakin kulkee mainittujen yllättävien käänteiden kautta.

Reitin valintaan liittyvät myös esimerkit 19–21, joissa LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforaa ilmaistaan *ohi*-grammin avulla: teksti tai sen sisältö liikkuu paikallaan pysyvän lukijan *ohi*. Idiomia *mennä ohi* ('jäädä huomaamatta tai ymmärtämättä') hyödyntävässä esimerkissä 19 tämä tarkoittaa lisäksi, että lukija ei ymmärrä tekstin sisällöstä keskeisiä seikkoja ellei ponnistele keskittyäkseen lukemiseen. Esimerkeissä 20 ja 21 kyse ei ole huomaamatta jäämisestä, mutta esimerkin 19 tapaan niissäkin *ohi*-grammin ilmaisema metaforinen väylä liittyy jollain tapaa negatiiviseen lukukokemukseen. Esimerkissä 20 lukijan mielenkiinto herpaantuu, kun yhä uusia (turhia) henkilöhahmoja esitellään, ja esimerkissä 20 koko teksti *lipuu itsekseen lukijan ohi,* millä tarkoitetaan, että teksti ei erityisesti kiinnosta lukijaa.

19) Kaikki muu teksti menee ohi kuin "kohinana" jos ei kiinnitä huomiota.[19]

20) […] tekijän ote löystyy ja ihmiset ikään kuin marssitetaan lukijan ohi jotta päästäisiin tarkoituksenmukaiseen loppu.[20]

[19] https://blogs.aalto.fi/aivokurkiainen/2012/04/17/oppimispaivakirja-luento-5/
[20] www.kirjasampo.fi/fi/search/kulsa-type/kauno%3Aromaani/.../34

21) […] novellit ovat osin liiankin sileitä ja soljuvia, rosoisuutta ja tarttumapintaa ei juurikaan ole, ja vaarana on, että teos lipuu itsekseen lukijan ohi.[21]

Huomattakoon, että esimerkkien 19–21 sisältämät metaforat jättävät lukijan orientaation jälleen tulkinnanvaraiseksi. Lukijaa voidaan tällöin ajatella vaihtoehtoisesti joko lukukohtana, joka on suuntautunut kohti tekstin loppua, tai konkreettisena henkilönä, joka lukee edessään olevaa tekstiä. Jälkimmäisessä tulkinnassa LIIKKUVA TEKSTI siis kulkee lukijan *ohi* tämän editse.

Kuten edellä käsittelemäni esimerkit osoittavat, LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforat liittyvät LIIKKUVAN LUKIJAN metaforien tapaan erityisesti sellaisiin teksteihin, joissa kuvaillaan toisen tekstin lukukokemusta. Metateksti taas hyödyntää yleisimmin toista LIIKKUVAN TEKSTIN metaforaa, nimittäin TEKSTIN JONOMETAFORAA, josta tulee puhe seuraavassa alajaksossa.

3.2.2. TEKSTIN JONOMETAFORA

Varsinaiselle metatekstille ominaisin liikemetafora lienee TEKSTIN JONOMETAFORA, joka muistuttaa ajan JONOMETAFORAA: siinä tekstin osia suhteutetaan toisiinsa eikä suoraan lukijaan. Toisin sanoen muuttujana ja kiintopisteenä toimivat tekstin osat, ei lukija, vaikka metafora implikoi usein myös lukijan näkökulman käyttämällä hyväkseen lukukohtaa ja tietoa siitä, että lukijan huomio on kulloinkin kohdistunut juuri siihen. TEKSTIN JONOMETAFORASSA koko teksti liikkuu niin, että alkuosa on etumaisena ja loppuosa seuraa perässä. Suunnaltaan se on siis päinvastainen kuin LIIKKUVAN TARINAN metafora. Frontaalista akselia kielentävien grammien käytössä tämä ilmenee niin, että tekstin alkua lähempänä olevat osat ovat muiden *edellä,* nämä taas vastaavasti niiden *jäljessä*. Metaforaa edustavat esimerkit 22–26, joissa grammit *edellä, jäljessä* ja *jäljempänä* toimivat adverbeina ilman kiintopistettä ilmaisevaa täydennystä.

22) Edellä on käsitelty kunnallistason ongelmia, jotka ovat valtakunnallisen politiikan kuuma kysymys.[22]
23) Edellä pohdittiin glykogeenivarastojen merkitystä, harjoituskauden vaikutusta hiilihydraatin tarpeeseen, hiilihydraatin saatavuuden merkitystä suorituskyvylle.[23]
24) Jäljessä tarkastellaan niiden hyödyntämistä opinto-ohjauksen kannalta.[24]

[21] http://www.kp24.fi/uutiset/34748/kello3.swf
[22] https://books.google.fi/books?isbn=9523186647
[23] www.suunnistusliitto.fi/.../2015_HiilihydraatinVaikutusKestavyyssuorituskykyyn_La...

25) Jäljempänä pohditaan vielä erikseen suunnittelu- ja päätöksentekomallin sekä resurssityökalun etuja ja haittoja.[25]
26) Vaikka jäljempänä tulen tarkastelemaan lähinnä sitä, onko kyseessä oleva belgialainen lainsäädäntö sopusoinnussa EY 56 artiklan kanssa.[26]

Esimerkkien 22–26 edustamissa TEKSTIN JONOMETAFORISSA suhteutetaan tekstinkohtia toisiinsa grammirakenteiden avulla. Muuttujana (suhteutettavana) on se tekstinkohta, jonka sisältöä lauseissa kuvaillaan esimerkiksi kertomalla, mitä asioita se käsittelee. Ilmipanemattomana kiintopisteenä taas on lukukohta eli se tekstinkohta, johon lukeminen parhaillaan kohdistuu. Tällöin adverbina käytetty *edellä* tarkoittaa 'nyt lukemaasi tekstinkohtaa alumpana' ja *jäljempänä* vastaavasti 'nyt lukemaasi tekstinkohtaa myöhempänä'. Esimerkki 24 edustaa (ilmeisesti harvinaisempaa) käytäntöä, jossa *jäljessä*-grammia käytetään samoin adverbina. Tavallisempi vastapari *edellä*-muodolle onkin esimerkkien 25 ja 26 sisältämä komparatiivimuoto *jäljempänä,* joka – melko paradoksaalisesti – tulee tässä käytössä merkitykseltään lähelle vastapariaan *edempänä*-grammia (ks. jaksoa 3.1). Sekä *jäljempänä* että *edempänä* nimittäin viittaavat adverbeina esiintyessään tekstin niihin osiin, jotka ovat lukukohtaa lähempänä tekstin loppua. Palaan näiden muotojen näennäisen synonymian syihin jaksossa 3.3.

Samoin kuin AJAN JONOMETAFORASSA myös TEKSTIN JONOMETAFORASSA kiintopiste voidaan panna ilmi. Tällöin se ei yleensä ole lukukohta vaan jokin muu tekstinkohta. Ilmipannun kiintopisteen yhteydessä myös grammit *jäljessä* ja *perässä* ovat luontevia TEKSTIN JONOMETAFORASSA; ks. esimerkkejä 27–31.

27) Noudata taulukon edellä ja taulukossa olevia ohjeita.[27]
28) Näissä kaikissa tämän kappaleen edellä mainituissa tutkimuksissa on yhtymäkohta, joka viittaa siihen, että […][28]
29) Tästä toiminnosta on lisätietoja taulukon jäljessä.[29]
30) Artikkelissa ei juurikaan ole viitteitä kappaleiden keskellä, mutta monenkin kappaleen jäljessä on pitkä liuta viitteitä.[30]

[24] https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/93466/gradu01109.pdf?sequence=1
[25] https://theseus.fi/bitstream/handle/10024/45100/jarvi%20pekka.pdf?sequence=1
[26] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:62004CC0513
[27] https://portal.bsh-partner.com/TCcustomBSH/controller/download_file?...
[28] http://docplayer.fi/10737144-Kauppatieteellinen-tiedekunta-kandidaatintutkielma-talousjohtaminen.html
[29] odl.sysworks.biz/disk$vaxdocmay942/decw$book/d8vjaa44.p62.decw$book
[30] https://fi.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Ehdokkaat_hyviksi_artikkeleiksi/Sinkki

31) Kappaleen perässä suluissa oleva numero viittaa lähdeluettelon ao. kohtaan.[31]

Esimerkeissä 27–31 kahden liikkujan samansuuntaista liikettä ilmaisevat *edellä, jäljessä* ja *perässä* esiintyvät adpositioina, ja niiden täydennykset viittaavat tekstinkohtiin. *Edellä* tarkoittaa tällöin suunnilleen 'kiintopistettä aiempana tekstissä', lähisynonyymit *jäljessä* ja *perässä* taas 'kiintopistettä myöhempänä tekstissä'. TEKSTIN JONOMETAFORA syntyy grammien liikemerkityksestä: spatiaalisessa käytössään ne kaikki ilmaisevat muuttujan ja kiintopisteen samansuuntaista liikettä *(Auto ajaa toisen edellä / perässä / jäljessä)* eivätkä sovi tilanteisiin, joissa molemmat osallistujat tai jompikumpi pysyy paikallaan.

Huomionarvoinen grammien adverbikäyttöä (esimerkit 22–26) ja adpositiokäyttöä (27–31) erottava tekijä liittyy tempuksiin. Kun grammia käytetään adverbina ja implisiittinen kiintopiste on lukukohta, on luontevaa käyttää menneen ajan tempuksia viitattaessa siihen, mitä lukukohtaa *edeltävä* (eli jo luettu) teksti käsittelee (esimerkiksi *Edellä tarkasteltiin… / Edellä olen käsitellyt…*). Vastaavasti tulevaan aikaan viittaavia rakenteita voidaan (preesensin vaihtoehtona) käyttää puhuttaessa lukukohtaa *seuraavista* eli sitä myöhemmin luettaviksi tarkoitetuista tekstinosista (esimerkiksi *Jäljempänä tulen käsittelemään…*). Tempusten käyttö on vahva deiktinen keino, jolla lukukokemus kytketään tekstin sisäiseen aikarakenteeseen, vaikka teksti onkin kokonaisuutena olemassa jatkuvasti, ei osa kerrallaan. Tempusten käyttö liittyykin lukijan asemointiin lukukohdan avulla, ei itse tekstin olemassaoloon. Tällaista tempusten käyttöä voi sitäkin ajatella metaforiseksi: siinä lähdealueena on aika ja sen kokeminen niin, että nykyhetki jatkuvasti vaihtuu, ja kohdealueena tekstin rakenne. Vaikka teksti onkin kokonaisuutena olemassa jatkuvasti, tempusmetafora asettaa sen osat aikajärjestykseen, jossa tekstin "olemassaolo" esitetään ajallisesti eriytettynä niin, että alkuosa on olemassa ensin ja loppuosa viimeisenä. Tekstin lukeminen onkin tyypillinen esimerkki ns. skannauksesta eli jonomaisesta tarkastelusta, jossa huomion kohteena ovat kokonaisuuden osat määräjärjestyksessä yksi kerrallaan. Samantapaista skannausta voidaan joskus käyttää kuvattaessa spatiaalisia sijaintitilanteita, esimerkiksi *Puut pienenevät pohjoista kohti* tai *Tie levenee tuon metsätaipaleen jälkeen,* jossa tietä tarkastellaan suuntaisesti ja sen eri osien välinen ero (leveys) esitetään fiktiivisenä muutoksena (ks. Sweetser 1997).

[31] www.lapua.fi/hellanmaa/hella22/lyhenteet.htm

Huomattakoon, että vaikka tässä käsiteltyjen grammirakenteiden adverbikäyttö liittyykin lukukohdan käsitteeseen ja sen kautta lukijan kokemukseen, niiden implisiittinen kiintopiste ei kuitenkaan ole lukija vaan lukukohta. Tämän huomaa tuomalla kiintopisteen ilmi: TEKSTIN JONOMETAFORASSA kiintopiste ei voi olla lukija, vaan sen on oltava tekstinkohta. Ei voi sanoa esimerkiksi **Lukijan edellä* (tai lukijaa puhutellen **Sinun edelläsi*) / **Lukijaa / sinua jäljempänä*, vaan *Tämän lauseen / kappaleen edellä / Tätä kappaletta jäljempänä*. Lukijakeskisissä metaforatyypeissä sitä vastoin juuri lukija toimii grammirakenteen muuttujana tai kiintopisteenä, joskin usein implisiittisenä (ks. lukuja 3.1. ja 3.2.1).

3.3. Miksi *edempänä* on tekstissä *jäljempänä*?

Tarkastelen lopuksi vielä sitä erikoista lähisynonyymista suhdetta, joka tekstimetaforissa vallitsee periaatteessa vastakkaismerkityksisten ilmausten *edempänä* ja *jäljempänä* välillä. Vaikka *edempänä* yleensä merkitsee 'lähempänä etupäätä' ja *jäljempänä* vastaavasti 'lähempänä takapäätä' (esimerkiksi *Liisa on jonossa Pekkaa edempänä ja Pekka Liisaa jäljempänä*), tekstin metaforajärjestelmässä molemmilla ilmauksilla viitataan lukukohtaa myöhempään, siis vielä lukematta olevaan tekstinosaan: *Edempänä / jäljempänä palaan aiheeseen uudesta näkökulmasta.* Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirja (KS) antaa kummankin ilmauksen tekstikäyttöä kuvatessaan niille saman merkityksenselityksen: "kirjallisen t. suullisen esityksen esittämisjärjestyksestä: myöhemmin, tuonnempana". Lisäksi *edempänä* ilmaisee KS:n mukaan merkityksiä 'pitemmällä edessäpäin', esimerkiksi *Istuin bussissa hiukan edempänä kuin toiset,* ja 'kauempana, loitompana, tuonnempana', esimerkiksi *Edempänä on kirkko*. *Jäljempänä* taas ilmaisee 'lähempänä loppupäätä' -merkityksensä lisäksi myös merkitystä 'taempana, (kauempana) jäljessä': *Naiset tulivat jäljempänä*. (KS.) Sitä vastoin *edempänä*-muodon kolmannen tehtävän, 'kauempana, loitompana' -merkityksen tyyppinen tehtävä *jäljempänä*-muodolta puuttuu.

Olennainen ero muotojen *edempänä* ja *jäljempänä* välillä on niiden suhtautuminen erilaisiin viittauskehyksiin. Molemmat voivat ensinnäkin aktivoida ns. kenttäperustaisen (field-based, ks. Talmy 2000) viittauskehykseen, jossa yleensä pienikokoisempi entiteetti suhteutetaan laajempaan entiteettiin tai entiteettien ryhmään, jonka rajojen sisäpuolella se on. Tällaisesta viittauskehyksestä on kyse, kun sanotaan esimerkiksi jonon alkupäässä seisovan jonottajan olevan *edessä* ja loppupään jonottajan *takana* tarkoittaen näiden asemaa jonon kokonaisuudessa (ei välttämättä jonottajien luontaista orientaatiota).

Kenttäperustaisen viittauskehyksen kannalta olennaista ei ole se, seisovatko jonottajat kasvot jonon alkupään suuntaan vai jonon loppupäätä kohti (esimerkiksi keskustellessaan jonossa itseään taempana olevien jonottajien kanssa). Jono itse toimii tällöin kokonaisuutena, johon muuttujan asema suhteutuu, ja frontaaliakseli seuraa jonon omasta asymmetriasta eikä jonottajan orientaatiosta.

Grammit *edempänä* ja *jäljempänä* pystyvät molemmat ilmaisemaan kenttäperustaiseen viittauskehykseen liittyviä sijainteja. Jonoesimerkkiä edelleen käyttääkseni jonon alkupäässä sijaitsevat jonottajat ovat muita *edempänä* ja lähempänä jonon loppupäätä olevat vastaavasti *jäljempänä* jonon kokonaisuudessa. Tässä *edempänä* ja *jäljempänä* toimivat toistensa vastapareina. Tämä vastakkaismerkityksisyys ei kuitenkaan ole kaikenkattavaa, sillä grammeilla on ensinnäkin sellainen ero, että *edempänä* sopii sekä staattisten että liiketilanteiden kielentämiseen, *jäljempänä* taas on (muiden *jälki*-vartaloisten grammien tapaan) lähinnä vain liikkuviin asetelmiin soveltuva. Niinpä esimerkiksi teatterin tai kirkon eturivissä istuva on hänkin takaosassa istuvia *edempänä,* mutta takaosassa istuva ei ole etupenkkiläistä *jäljempänä* vaan *taempana,* sillä esimerkeissä tila (teatteri tai kirkko) pysyy paikallaan. Jonotustilanteen sijaintisuhteiden ilmaisemiseen *jäljempänä* sopiikin juuri siksi, että jonotukseen liittyy aito tai ainakin potentiaalinen liike, jossa jonottajat etenevät vähitellen kohti jonon alkupäätä.

Toinen, nyt käsiteltävän ilmiön kannalta olennaisempi merkitysero on se, että *edempänä* sallii myös luontaisen viittauskehyksen käytön, *jäljempänä* ei. Niinpä lause *Pankki on kirkkoa edempänä* tarkoittaa, että pankki on kirkkoa kauempana käsitteistäjästä tämän luontaisen etupuolen mukaisesti asettuneella frontaaliakselilla. Tilanteessa on siis oikeastaan kaksi kiintopistettä: kieliopillisesti grammin täydennyksenä toimiva partitiivisijainen *kirkkoa* sekä implisiittiseksi jäävä käsitteistäjä, jonka orientaation mukaan frontaaliakseli on asetettu – esimerkkihän ei tarkoita, että pankki sijaitsisi kirkon luontaisella etupuolella.

Jäljempänä-grammi ei saa samantyyppistä tulkintaa ’kiintopistettä kauempana käsitteistäjän takana’, vaan se tarkoittaa yksiselitteisesti ’kiintopistettä lähempänä liikkuvan asetelman takapäätä’. Ero näkyy selvänä esimerkiksi tilanteessa, jossa grammeja käytetään junassa matkustettaessa kuvaamaan vaunujen keskinäistä sijaintia. Lause *Ensimmäisen luokan vaunu on ravintolavaunua edempänä* voidaan nyt ymmärtää joko kenttäperustaisen viittauskehyksen mukaisesti merkityksessä ’ravintolavaunua lähempänä junan [kulkusuunnan perusteella määräytyvää] etupäätä’ tai luontaisen viittauskehyksen mukaisesti merkityksessä ’puhepaikasta katsoen ravintolavaunua kauempana

edessäpäin'. Jälkimmäisessä tapauksessa suunta 'edessäpäin' määräytyy käsitteistäjän olinpaikasta ja orientaatiosta. Jos käsitteistäjä (puhuja) istuu junan alkupään vaunussa selkä menosuuntaan päin (eli hänen 'etupuolensa' on suuntautunut kohti junan loppupäätä), lause voi tarkoittaa, että ensimmäisen luokan vaunu on ravintolavaunua 'kauempana edessäpäin', siis lähempänä junan loppupäätä: *Ensimmäisen luokan vaunu on ravintolavaunua edempänä, ihan tuolla junan peräpäässä*. Sitä vastoin *Ensimmäisen luokan vaunu on ravintolavaunua jäljempänä* voi tarkoittaa vain sitä, että 1. luokan vaunu on ravintolavaunuun nähden lähempänä junan loppupäätä, eikä asia riipu näkökulmapaikasta.

Tekstimetaforien kannalta muotojen *edempänä* ja *jäljempänä* osittainen synonymia (siis molempien ilmaisema merkitys 'lukupaikkaa lähempänä tekstin loppua') seuraa siitä, että *edempänä* liittyy TARINA ON LIIKKUJA -metaforaan, jossa tekstin sisältö etenee alusta kohti loppua niin, että loppu on aina edessäpäin ja eri tekstinkohdat ovat paikkoja, jotka tarina metaforisesti sivuuttaa matkallaan tekstin alusta kohti loppua. Se, mikä on kiintopistettä eli lukukohtaa lähempänä tekstin loppua, on tällöin sitä *edempänä* ('kauempana edessäpäin'). TARINA ON LIIKKUJA -metaforan sukulaismetafora LUKIJA ON LIIKKUJA sallii sekin *edempänä*-grammin käytön silloin, kun kiintopisteenä on tekstinkohta ja muuttujana lukija. Niinpä voin kirjaa lukiessani sanoa *Olen jo lukua 5 edempänä* tarkoittaen, että olen lukenut kirjaa lukua 5 pidemmälle kohti tekstin loppua. *Jäljempänä*-grammi taas noudattaa TEKSTIN JONOMETAFORAA. Siinä tekstinkohdat ovat keskenään samansuuntaisessa liikkeessä, jossa tekstin 'etupäänä' on sen alku ja 'takapäänä' loppu. Lähempänä alkua olevat tekstinkohdat ovat loppupuolen tekstinkohtia *edellä* ja nämä vastaavasti niitä *jäljempänä* samaan tapaan kuin vaunut junan kokonaisuudessa tai ihmiset jonossa. Sentapaisessa metatekstimuotoilussa kuin *Palaan tähän asiaan jäljempänä* lukukohta toimii kiintopisteenä ja muuttujana on toinen tekstinkohta, joka sijoittuu lukukohtaa lähemmäs tekstin loppua. LIIKKUVAN LUKIJAN metaforassa *jäljempänä*-grammi ei olekaan luonteva: en esimerkiksi voi sanoa **Olen jo lukua 5 jäljempänä* tarkoittaen, että olen lukenut tekstiä lukua 5 pidemmälle. Outous johtuu siitä, että *jäljempänä* ilmaisee muuttujan ja kiintopisteen samansuuntaisen liikkeen, mutta LIIKKUVAN LUKIJAN metaforassa liikkeessä on ainoastaan lukija.

4. Kokoavaa tarkastelua

Tässä kirjoituksessa olen tarkastellut sellaisia tekstin metaforia, jotka perustuvat tekstin rakenteen ja lukukokemuksen käsitteistämiseen liikkeenä.

Erityisen huomion kohteena ovat olleet näitä metaforia kieliopillisesti koodaavat grammirakenteet. Tarkastelun perustana olen käyttänyt ajan metaforien typologiaa ja erityisesti Mooren (2014) luokittelujärjestelmää. Olen esittänyt, että keskeisimmillä ajan liikemetaforilla on kaikilla vastineensa tekstin metaforissa. LIIKKUVAN EGON metaforaa vastaa tällöin LIIKKUVAN LUKIJAN metafora: *Kohta tullaan kevääseen* vs. *Kohta tullaan jännittävään kohtaan*. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforaa vastaa LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metafora: *Kohta tulee kevät* vs. *Kohta tulee jännittävä kohta*. AJAN JONOMETAFORAA vastaa TEKSTIN JONOMETAFORA: *Joulun edellä on kiireitä* vs. *Taulukon edellä on termien selityksiä; Joulua seuraa uusivuosi* vs. *Taulukkoa seuraa analyysi*.

Yleisemmällä tasolla voidaan erottaa toisistaan yhtäältä lukijakeskiset metaforat, joissa tekstinkohtia suhteutetaan lukijan kulloiseenkin positioon, ja toisaalta kenttäperustaista tai liikeviittauskehystä hyödyntävät JONOMETAFORAT, joissa suhteutetaan tekstinkohtia toisiinsa. Egokeskisissä ajan liikemetaforissa muuttujana tai kiintopisteenä toimii Ego ja lukijakeskisissä tekstin liikemetaforissa lukija. Kenttäperustaiseen tai liikeviittauskehykseen taas perustuvat ajan ja tekstin JONOMETAFORAT, joissa sekä muuttuja että kiintopiste ovat samansuuntaisessa liikkeessä olevia ajankohtia tai tekstinkohtia. Tyyppien välimuotona ovat sellaiset tekstin JONOMETAFORAT, joissa muuttujana tai kiintopisteenä toimii lukukohta ja joissa grammit esiintyvät yleensä adverbeina. Koska lukukohtakin on tekstinkohta, tällaiset metaforat kuuluvat tekstin JONOMETAFORIIN, mutta edustavat niiden sellaista alatyyppiä, joka ottaa huomioon lukijan kulloisenkin position.

Ajan ja tekstin metaforia voidaan yleisesti ottaen ilmaista samoilla grammirakenteilla, mutta joitain erojakin on edellä oleva tarkastelu paljastanut. LIIKKUVA EGO ja LIIKKUVA LUKIJA kulkevat molemmat *eteenpäin,* jolloin *edessä* ovat tulevaisuuteen sijoittuvat tapahtumat tai vielä lukematta olevat tekstinkohdat ja *takana* menneisyyden tapahtumat ja jo luetut tekstinkohdat. Näille metaforille läheistä sukua ovat ajan kulumiseen liittyvä metaforatyyppi TILANNE ON LIIKKUJA ja sitä vastaava tekstimetafora TARINA ON LIIKKUJA. Niissä tietyn ajallisen keston kattava tilanne tai tekstiin sijoittuva tarina *etenevät* eli kulkevat *eteenpäin* kohti tilanteen tai tekstin loppua. EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN ja LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforissa taas Ego tai lukija pysyttelee paikallaan ajan- tai tekstinkohtien liikkuessa hänen ohitseen. Ne voivat esimerkiksi *tulla eteen* tai joskus lähestyä *edestä*, kulkevat sitten *ohi* ja viimein loittonevat *takana*. JONOMETAFORISSA muuttuja ja kiintopiste ovat molemmat ajan- tai tekstinkohtia: aikaisempi ajankohta tai lähempänä tekstikokonaisuuden alkua oleva tekstinkohta *edeltää* tai on *edellä*,

myöhempi taas *seuraa* aiempaa tai on tätä *jäljempänä*. Kummankintyyppisissä ilmauksissa voidaan käyttää myös puhtaan temporaalista *jälkeen*-grammia *(Joulun jälkeen sataa lunta / Taulukon jälkeen määritellään keskeiset termit),* mutta *jälkeen*-grammin temporaalinen käyttö on niin vakiintunutta, että sitä ei liene syytä pitää metaforisena. Saman grammin inessiivimuoto *jäljessä* sekä lähimerkityksinen *perässä* taas ovat käytössä lähinnä sellaisissa TEKSTIN JONOMETAFORISSA, joiden kiintopiste on ilmipantu *(Kappaleen jäljessä on selittävää tekstiä),* eivät niinkään ajan metaforissa *(?Joulun perässä / jäljessä tulee uusivuosi).*

Lähteet

Bender, Andrea – Beller, Sieghard 2014: Mapping spatial frames of reference onto time: A review of theoretical accounts and empirical findings. Cognition 132: 342–382

Dewell, Robert B. 2007: Why Monday comes before Tuesday: The role of a non-deictic conceptualizer. Southern African Linguistics and Applied Language Studies, 25/3: 291–301.

Evans, Vyvyan 2003: The structure of time: language, meaning and temporal cognition. John Benjamins, Amsterdam.

Evans, Vyvyan 2013: Language and time: A cognitive linguistic approach. Cambridge University Press, Cambridge.

Haddington, Pentti – Jantunen, Jarmo H. – Sivonen, Jari 2011: Language and affect: go-say and come-say constructions in Finnish. SKY Journal of Linguistics 24: 75–117.

Huumo, Tuomas 2005: Onko *jäädä*-verbin paikallissijamääritteen tulosijalla semanttista motivaatiota? Virittäjä 109: 506–524.

Huumo, Tuomas 2013: *Kaiken edellä on nainen* – suomen kielen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. Sananjalka 55: 7–28.

Huumo, Tuomas 2015: Temporal frames of reference and the locative case marking of the Finnish adposition *ete-* 'in front of / ahead'. Lingua 164: 45–67.

Huumo, Tuomas – Jari Sivonen 2010: Conceptualizing change as deictic abstract motion: metaphorical and grammatical uses of 'come' and 'go' in Finnish. In: Mark Turner – Fey Parrell – Vera Tobin (eds), Meaning, form, and body. CSLI Publications, Stanford. 111–128.

Keresztes, Kálmán 1964: Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish *ete-* and Hungarian *el-* 'fore-'. Indiana University Publications 41. Uralic and Altaic Series. Indiana University, Bloomington.

KS = Kielitoimiston sanakirja (http://www.kielitoimistonsanakirja.fi).

Lakoff, George – Mark Johnson 1980: Metaphors we live by. University of Chicago Press, Chicago.
Lakoff, George – Mark Johnson 1999: Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought. Basic Books, New York.
Levinson, Stephen C. 2003: Space in language and cognition: explorations in cognitive diversity. Cambridge University Press, Cambridge.
Luukka, Minna-Riitta 1992: Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, interpersonaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisuja 46. Jyväskylä.
McGlone, Matthew – Jennifer Harding 1998: Back (or forward?) to the future: The role of perspective in temporal language comprehension. Journal of experimental psychology: learning, memory and cognition 24/5: 1211–1223.
Moore, Kevin Ezra 2014: The spatial language of time. Human cognitive processing 42. John Benjamins, Amsterdam.
Moore, Kevin Ezra 2016: Elaborating time in space: The structure and function of space-motion metaphors of time. Language and Cognition (2016), 1–63. DOI:10.1017/langcog.2016.6.
Nikanne, Urpo 2003: How Finnish postpositions see the axis system. In: Emile van der Zee – Jon Slacks (eds), Representing direction in language and space. Oxford University Press, Oxford. 191–208.
Nöth, Winfried 1996: The (meta-)textual space. In: Martin Pütz – René Dirven (eds), The construal of space in language and thought. Cognitive Linguistics Research 8: 599–612. Mouton DeGruyter, Berlin.
Ojutkangas, Krista 2005: Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakseleilla kuvataan? Virittäjä 109: 525–551
Seppälä, Piia 2010: *Kautta*-postposition semantiikkaa. Sananjalka 52: 46–66.
Sivonen, Jari 2005: Mutkia matkassa: Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1017. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
Svorou, Soteria 1994: The grammar of space. Typological studies in language 25. John Benjamins, Amsterdam.
Sweetser, Eve 1997: Role and individual interpretations of change predicates. In: Jan Nuyts – Eric Pederson (eds), Language and conceptualization. Language, Culture and Cognition 1: 116–136. Cambridge University Press, Cambridge.
Talmy, Leonard 2000: Toward a cognitive semantics. Volume 1: Concept structuring systems. MIT Press, Cambridge.

Teeri-Niknammoghadam, Krista 2016: *Se on tuomionpäivä edessä.* Akseligrammien *edellä* ja *edessä* käyttö ja metaforisuus. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Turun yliopisto, Turku.

Tenbrink, Thora 2007: Space, time, and the use of language: An investigation of relationships. Mouton DeGruyter, Berlin.

Tenbrink, Thora 2011: Reference frames of space and time in language. Journal of Pragmatics 43: 704–722.

*

MOVING READER or MOVING TEXT?
How Finnish adpositions code metatextual relations as metaphorical motion

This work analyzes uses of Finnish projective adpositions such as *edessä* 'in front of', *edellä* 'ahead of'and *jäljessä* 'behind; after' to represent the organization of metatext as metaphorical motion. Adpositions are expressions that designate a relationship between two entities, often called Figure and Ground in cognitive semantics. The Ground is grammatically coded as the complement of the adposition, and it is typically a larger, stationary entity, which serves as a reference point for the localization of the other participant, the Figure. For instance, in the expression *the book on the table,* 'the book' is the Figure and 'the table' the Ground.

In this work it is argued that the metaphor-based system of expressing textual organization, as realized by Finnish projective adpositions, is remarkably similar to the use of the same adpositions in the expression of motion metaphors of time. In the cognitive linguistic literature, motion metaphors of time are typically divided into MOVING EGO (Ego is the person experiencing time), such as *We are approaching Christmas,* and MOVING TIME, which comprises two subtypes, EGO-CENTERED MOVING TIME (EMT *Christmas is approaching*) and (the non-Ego-centered metaphor) SEQUENCE IS RELATIVE POSITION ON A PATH (SRP, *Tuesday follows Monday*). The difference between EMT and SRP is the presence vs. absence of Ego's point of view. While EMT relates metaphorical motion by a temporal entity with a stationary Ego, SRP metaphors lack the point of view of Ego and relate temporal entities with each other in a scenario where they are moving "in-tandem", i.e. in the same direction with the same velocity. The direction of the motion differs between MOVING EGO, where it proceeds from earlier toward later (= Ego is moving toward the future), and MOVING TIME, where it proceeds from

later toward earlier. More precisely, in EMT temporal entities approach Ego from the future, while in SRP there are two or more temporal entities moving in-tandem from later toward earlier, the earlier entity being *ahead of* the later one, which *follows* it.

In Finnish, the division of labor between projective adpositions in motion metaphors of time is based on their potential to code the opposition between stationariness and motion. For instance, the adposition *edessä* 'in front of' allows Figure and Ground to be stationary or moving, and it is typically used in MOVING EGO metaphors. By contrast, the two-mover adposition *edellä,* which designates in-tandem motion by Figure and Ground, specializes in the expression of SRP metaphors (e.g., 'Stores are busy ahead of Christmas').

The present paper argues that when used in metatexts to express textual organization, these adpositions constitute a system of oppositions that is resembles the system of motion metaphors of time. Each of the above-mentioned types of temporal metaphor has its counterpart in motion metaphors of metatext, where the notion of a Reader is the equivalent of Ego. The position of Reader's focus in the text corresponds to Ego's experience of a present moment ('now') in time. Depending on the metaphor, either the Reader is moving from the beginning towards the end of the text, or the text is moving past the Reader, who is stationary. These two metaphors are referred to as MOVING READER and MOVING TEXT, respectively. A common feature for both is that passages of text yet to be read are metaphorically 'in front of' the Reader *(edessä),* while passages already read are 'behind' him *(takana).* If the Reader is coded as the stationary participant, passages of the text approach and then pass him, as time does in metaphors of EGO-CENTERED MOVING TIME. Correspondingly, such a metaphor is referred to as READER-CENTERED MOVING TEXT.

The most prominent and most conventional motion metaphor of metatext in Finnish is, however, the one referred to as the QUEUE METAPHOR OF TEXT. It is the equivalent of the temporal SRP metaphor: it lacks the point of view of a Reader and represents the internal organization of a text as in-tandem motion, just as SRP metaphors of time do. In the QUEUE METAPHOR OF TEXT, passages nearer the beginning of the whole text are 'ahead' *(edellä)* of passages closer to its end, which are 'behind' *(jäljessä).* Like the temporal SRP, the QUEUE METAPHOR OF TEXT relies on adpositions that designate in-tandem motion by Figure and Ground. Overall, the directionality in MOVING TEXT metaphors is the opposite of that in MOVING READER metaphors, where (the Reader's) 'front' is oriented towards the end of the text.

TUOMAS HUUMO